

Dinî Gruplar ve Grup Fanatizminin Toplumsal Boyutları

Ahmet Faruk SİNANOĞLU*

Özet: Bu çalışmada dini grupların ortaya çıkışları ile grup fanatizmi, betimsel ve mantık temelinde ele alınmıştır. Dini grupların ortaya çıkış ve gelişimlerinde çok farklı toplumsal hususların etkili oldukları anlaşılmaktadır. Etken olan özellikler arasında grubun üyesi olduğu toplumun sosyo-kültürel, sosyo-politik ve dini yapısı önemli rol oynamaktadır. Dini grupların toplumsal yaşam içerisinde, toplumsal hayatın düzenlenmesi yönünde önemli işlevler gördükleri, kültürel zenginlik ve eylem alanı olarak karşımıza çıktıkları görülürken, disfonksiyonel yönlerinin de bulunduğu, söz konusu disfonksiyonel hususların çeşitli nedenlerle grup üyelerini grup fanatizmine yönelttiği anlaşılmaktadır. Grup fanatizminin baskın olduğu gruplarda ise toplum içi akıcılık, toplumsal dönüşüm ve ahenk hızının negatif yönde geliştiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Grup, dini grup, fanatizm

Abstract: "Religious Groups and Group Fanaticism Social Dimensions"-

In this study, with the emergence of religious groups, group fanaticism is discussed on the basis of the descriptive and logic. It is understood that the emergence and development of religious groups in different social specialities effective. Among the group is a member society of the factors features in socio-cultural and socio-political structure plays an important role. Religious groups in social life, we've seen significant function sand regulation of cultural richness as they came out, while the functional aspects of the functional issues for various reasons it is understood that the group members of the group directed to fanaticism. It is understood group of internal mobility, fluency, velocity of social transformation and harmony in a negative way in the groups that are predominant by the group fanaticism.

Keywords: Group, religious group, fanaticism .

---

* Prof., Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.

Bilimsel çalışmalar, ilkel ya da yerleşik hayata geçmemiş göçebe topluluklarda da çeşitli toplumsal grupların varlığını tespit etmişlerdir. Bu çerçeveden bakıldığında, grupların evrensel olduğu anlaşılır. Yani insanoğlu diğer canlı varlıklardan ayrılıp, toplumsal bir varlık olmaya başlaması ile gruplaşma süreci de başlamış olmaktadır. Gerçekte de tarihi olaylar, grupların varlığını ve evrenselliğini doğrular görünmektedirler. Fichter'in ifade ettiği gibi nerede bir insan var ise orada grup vardır; nerede kişi yoksa orada grup yoktur.¹ Bunun içindir ki, toplumsal gruplar üzerine yapılacak olan inceleme ve çalışmalarda grupların evrenselliği dikkate alınmadan yapılacak çalışmalar eksik kalacak ya da grupların önemli bir özelliği göz ardı edilmiş olacaktır. Aynı tespitlerin dini gruplar için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Ancak grupların tasnifinde, kategorize edilmesi ve tipolojilerinin ortaya konulmasında çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Konu başlığı dini gruplar olması nedeniyle kısaca gruplar ve dini gruplardan söz etmek daha sonra da grup fanatizmini ele almak çalışma açısından uygun olacaktır.

Fizik ve kültür antropolojisi araştırmaları ile toplumbilim çalışmalarına katkı sağlayanlar, toplumu oluşturan grupların oluşumu ve mahiyetlerinin farklı farklı olduklarını ve grupların çok çeşitli olduklarını ortaya koymuşlardır.² Daha önce de ifade edildiği gibi, grupların gelişim, çeşitlilik ve mahiyetlerinin başka başka olmaları grupların kategorize edilmesini güçleştirmektedir. Buna rağmen, toplumsal gruplar çeşitli ölçütlerden hareketle, tasnif ve tipoloji işleminde, mensuplarının azlık veya çokluğuna göre büyük, küçük, basit ve kümeli (birikmiş) olarak ya da amaç ve fonksiyonlarına göre meslekî, ailevî, politik, dinî vs. amaçlı gruplar biçiminde sınıflandırmalar yapılabilir.³ Ancak grupları sınıflandırırken, yukarıda belirtilen tüm ölçütler dikkate alınabileceği gibi, bir veya birkaç özellik grup tanımında baskın unsur olarak alınabilir. Grup bağını, özellikle dinî bir bağın sağladığı gruplar, dinî grup olarak tanımlanabilir. Nitekim sosyal hayatta tabii ve organik cemaatlerin dışında, dinden kaynaklanan ve grup üyelerini birbirine bağlayan temel bağın özellikli bir biçimde dinî olan bu tür gruplara dinden doğan gruplar ya da sırf dini gruplar adı verilmektedir.⁴ Bütün bunlarla birlikte, dini gruplar bütünüyle dikkate alındığında, dinin iki ana sosyal grup içinde hayatiyet bulduğu görülüyor ki, bunlara tabii

¹ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?* çev: Nilgün Çelebi, Atilla Kitapevi, Ankara, 1994, s. 52.

² Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, A.Ü.İ.F. Yay., Ankara, 1975, s. 211.

³ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2010, s. 259.

⁴ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev: Ünver Günay, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1990, s. 66-69.

dinî gruplar, diğerine ise sırf dinî gruplar adı verilmektedir.⁵ Diğer sosyal gruplarda görülen, grubun alt gruplara ayrılması, dinî gruplar için de söz konusu olmaktadır ve bu alt gruplar çeşitli sosyolojik nedenlerle rekabete ya da çatışma içerisine çekilebilmektedir.

Grup hayatı, diğer toplumsal ilişkiler gibi, insanların bir arada oluşlarıyla vücut bulmaktadır. Bir topluluğun grup özelliği gösterebilmesi için, grubun belirli ortak değerleri, ortak amaçları ve hedeflerinin olması gerekir. İnsanlar arası ilişkilerde ticari amaçlara yönelik davranışlar ekonomik grupları, dini amaçlara yönelik davranışlar da dini grupları ortaya çıkarmışlardır. Grup, söz konusu ortak amaç ve hedeflerine ulaşmak isterken diğer gruplarla rekabet içerisine girebilirler. Yani grup içi ve gruplar arası ilişkiler, etkileşimsiz fiziki yakınlık değildir. Bu nedenle gruplar arası uyum ve çatışma insanların olduğu her yerde görülmektedir. Söz konusu hususlar dini gruplar için de geçerlidir. Dinde asıl olanın ve dinin en önemli fonksiyonlarından birisinin birlik ve bütünleşmeyi sağlamak iken, çoğu kez dinî grupların aynı dil, aynı dini metin ve coğrafyayı paylaşmalarına rağmen, kişisel, toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik ihtiyaçlar ve gelişmelerle yine din dışı sebeplerin yanı sıra doğrudan doğruya dinî etkenlerle dinî grupların alt gruplara, ekollere bölünmeleri söz konusu olmaktadır.⁶ Bu bölünmüşlük bir kere geliştikten sonra sosyo-kültürel, sosyo-psikolojik ve politik nedenlerle gelişen rekabet ve çatışma anlayışı yıllara ve hatta yüzyıllara yayılabilmektedir. Dini grupların oluşumunda etken olan hususları, temelde dinin doktriner özelliklerinden ayrılma, ayin ve ibadet usullerinin eleştirilmesi, teşkilat yapısının gelişimi veya mahiyetiyle ilgili, dinin ortaya koyduğu ahlâkî kaide ve prensiplere yapılan itirazlar olmak üzere, dört ana kategoride toplamak mümkündür.⁷ Ancak ilk ayrışma, bölünme, dinî metinlerin yorumlanmasından kaynaklanıyor gibi görünse de, sosyo-kültürel, sosyo-psikolojik ve politik nedenlerinde göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü bireyin ya da bireylerin davranışlarının düzenlenmesinde, bireyin genetik özelliklerinin yanı sıra bireyin içerisine doğduğu grubun özelliklerinin etkili olduğu bilinmektedir. Ayrıca grupların ortaya çıkışında ve grup üyelerinin davranışlarının yönlendirilmesinde tarihî süreç içerisinde etkili olmuş bilimsel temeli olmayan, nakle dayanan yaygın halk spekülasyonlarını da eklemek gerekir. Özellikle nakle dayalı gerçeği temsil etmeyen halk spekülasyonları, dini grupların

⁵ Ünver Günay, , *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1993, s. 190.

⁶ Yümnü Sezen, *Sosyoloji'de ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul, 1990, s. 228.

⁷ H. Ezber Bodur, "Beşerî ve Semâvî Dinlerde Gruplar", *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B. Yay., Ankara, 1989, s. 48.

tutum ve davranışlarını etkilemek suretiyle gruplar arası rekabet ve çatışmanın şiddetlenmesinde etkili olabilmektedir. Bilimsel gerçekliği temsil etmeyen halk spekülasyonları grup üyeleri tarafından benimsenmeye başladığı andan itibaren toplumsal bir gerçekliğe bürünerek fanatik bir tutuma neden olabilmektedir. Grup fanatizmi penceresinden dünyayı anlamaya çalışmak, toplumsal sorunları çözmeye çalışmak hem toplum, hem de grup için sorunlu görünmektedir. Çünkü fanatizm karakterine bürünen her şey gibi, grup fanatizmi de grup üyelerini grubun istekleri yönünde körü körüne yönlendirebilmekte, istediğini yaptırabilmektedir. Bir başka deyişle, günlük sıradan bilgiler zamanla gerçek bilgilermiş gibi algılanabilmekte ve grup davranışının düzenlenmesinde etkili olabilmektedir.

Bilinebileceği gibi, dini gruplar, toplumsal sorunların çözümünde olumlu ya da olumsuz işlevlere sahip olabilmektedirler. Özellikle dinî grupların ait oldukları dinî kültürel ve politik değerlerini yegâne pozitif veri olarak algılamaları ve toplum hayatını kendi algılarına göre forma sokma çabaları, gruplar arası rekabeti, çatışmaları tüm bunların neticesinde de grup fanatizmini (taassup) ortaya çıkarabilmektedir. Nitekim sosyal-psikolojiye göre de rekabet ve çatışmanın iki ana nedeni benzer ve benzer olmayan tutumlardır.⁸ Özellikle benzer olmayan tutum ve davranışların, grup fanatizmine neden olduğu söylenebilir. Fanatizm sözlükte, bir şeye körü körüne bağlılık, aşırı taraftarlık, taassup anlamlarına gelmektedir.⁹ Tanımından da anlaşılacağı üzere, taassubun temelinde gerçek bilgi olmayıp, körü körüne bir biliş mevcut olmaktadır. Nitekim tarafımızdan yapılmış olan bir araştırmada geleneksel dini grupların ötekini tanımlama ve tanımada kitabî yani gerçeği yansıtan bilgilere dayanmadığı, konu hakkında çok az okuma ve araştırma yapıldığı tespit edilmiştir.¹⁰ Gruplar kendi bilgi, görgü ve davranışlarını ötekine yansıtmada ya da benimsetmede grup fanatizmine başvurabilmektedir. Bu ise gruplar arası çatışmalara neden olabilmektedir. Grup fanatizminin grup içi gelişmelerde olumlu bir pozisyonu koruduğu anlaşılırken, gruplar arası ilişkilerde olumsuz tepki verdiği anlaşılmaktadır. Özellikle geleneksel yapı özelliği taşıyan toplumlarda alt grupların rasyonel düşünce odaklarından sapmak suretiyle küçük, dar merkezli, artı bir değer üretmeyen konumda kalmaları, kendi dinî-kültürel inanç ve siyasi tutumları, gruba olan bağlılıkları, ön yargıları grubun dışında kalanlara karşı mücadelelerini belirlemektedir. Bu durumda ise, gruplar arası iletişiminin geli-

⁸ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 28,31.

⁹ *Türkçe Sözlük*, T.D.K, Milliyet Yay., İstanbul, 1992, C. I, s. 487.

¹⁰ Bkz: A. Faruk Sinanoğlu, *Genç Nüfusta Toplumsal Bütünleşme ve Dini Hayat*, Elbistan Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002.

şememesiyle toplumda mobilite, akıcılık, değişim gibi toplumsal dönüşüm ve ahenk hızının engellenmesiyle, bu tip grup ve cemaatler, hem otoriter-baskıcı bir yapıyı, hem de ideolojik bir geleneği çağrıştırır konumlarıyla toplumsal bütünleşmenin önünde olumsuz bir işlev görmektedirler. Ayrıca bu tip toplumlarda, yakın gelecek içerisinde, geleneksel fikrî söylem ve ideolojileriyle yeni toplumsal fikrî yapılanmayı eğitim, hukuk, siyaset, devlet ve diğer kurumlar açısından anlamlı ve bütüncü bir yapılanmaya destekçi olmaları da beklene-memekte, kültür üretimine yeterince artı değer katmamaktadırlar. Anlaşılabil-eceği gibi çok çeşitli nedenlerle dini metinlerin farklı yorumundan kaynaklan-an ve üyelerinin fikri ve ruhi yapılanmasında etkili olan inançlar, grupların çatışmasına ve grup fanatizminin doğmasına neden olmuştur. Halbuki din, bilim ve sanat arasındaki ilişkiler, grup fanatizminin ötesinde gruplara ve in-sanlığa yeni kapılar arayabilir. Gerçekte de, dışa kapalı grup yaklaşımları yeri-ne, toplumun çok yönlü ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik eylemlerin geliştiril-mesi gruplar arası koridorların işlevselliğine katkı sağlayabilir.

Bir toplumun varlığı ve devamı, mensuplarındaki birlikte hareket ve or-tak değerlerin paylaşılmasından ileri gelir. Toplumunu meydana getiren grup ya da grupların birleştirici öge ya da unsurları sağlayacak yöntemden yoksunluğu, o toplumda kolektif hayatın direnç azalmasının göstergesi olmaktadır. Grup üyeleri, grup içerisinde buldukları önyargıları değişmez kurallar olarak algılayabilmekte, bu ise, öteki diye adlandırılan gruplarla olan ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Hâlbuki farklı grup üyeleri farklı inanç ve görüşleri benimsemiş olsalar da, aynı hedef kitleye yönelik davranışlar geliştirmektedirler. Bunun için gruplar arası iletişimde fanatizm dili yerine duygudaşlık (em-pati)ve iletişim dilini kullanmaları daha sağlıklı toplumlar için önemli görünmek-tedir. Tüm toplumu oluşturan farklı meslek grupları ve dini grupların sahip oldukları değer hükümleri, sınıf ve zümre taassubundan kültürel bütünleşmeye doğru yönlendirilemediği, iktisadi eşitsizliğin belli düzeye düşürülemediği hallerde bütünleşmiş, sağlıklı bir toplum anlayışının gelişimi güç görülmekte-dir. Bu çerçevede, sınıfsal farklılaşma, grup fanatizmi ve refah dağılımındaki eşitsizliklerin yaygın olduğu toplumlarda, suçluluk, alkolizm, ruh hastalıkları gibi sosyo-psikolojik, patolojik bulguların arttığına işaret edilmiştir.¹¹ Böyle bir toplumsal düzlemde duygusal mekanizmalar aklın önüne geçmekte, mantık kuralları toplum zihninin geri planında körelirken, kitle kültürü içinde bireyin benliğinin eridiği ve çeşitli yönlere savrulduğu kaydedilmektedir.¹²

¹¹ Barlas Tolun, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yay., Ankara, 1996, s. 296.

¹² Bryan Maggee, *Yeni Düşün Adamları*, haz. Mete Tunçay, M.E.B.Yay., İstanbul, 1979, s. 458.

Sonuç olarak denilebilir ki, dini gruplar hakkında betimsel ve mantık temelinde ele aldığımız bu incelemede, gruplar evrensel olup, çok çeşitli nedenlerle toplum içerisinde farklı gruplar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle dini grupların vücut bulmalarında, insan aklı ve düşünce özgürlüğünün yanı sıra grupların üyesi buldukları toplumun sosyo-kültürel yapılarının önemli katkıları söz konusu olmaktadır. Grup, toplum içerisinde ortaya çıktıktan sonra, grubun amaçlarını yerine getirme çabası, diğer gruplar tarafından engellendiğinde, çatışmaya neden olabilmekte ve anlayamadıkları hususlarda grup fanatizmine yönelebilmektedir. Grup fanatizmi ise toplumsal bütünleşmenin önünde sorun teşkil etmekte, gruplar arası iletişimin sağlanamaması durumunda toplumun artı değer üretimini negatif yönde etkileyebilmekte, ayrıca grup içerisinde kimlik arayışında olan deneyimsiz genç bireyleri farklı yönlere savurabilmektedir. Bir başka ifade ile tüm toplumu oluşturan gruplar ve dini gruplar zümre veya sınıf fanatizminden kültürel bütünleşmeye doğru yönelemediği takdirde sağlıklı toplum anlayışının gelişimi güçleşmektedir. Bütün bu nedenlerle toplumsal grupları fanatizme götüren ilgi alanlarının, bilimsel yaklaşımlar (sosyolojik-psikolojik) çerçevesinde bir bütünlük içerisinde ele alınması ve araştırılması gerekiyor. Aksi halde grup fanatizmine kapılan bireyin yalnız üyesi olduğu toplumla değil, en yakını olan ailesi ile dahi bütünleşmesi güçleşecektir.

KAYNAKÇA

- Bilgiseven**, Amiran Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995.
- Bodur**, H. Ezber, "Beşerî ve Semâvî Dinlerde Gruplar", *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yay., Ankara, 1989.
- Fichter**, Joseph, *Sosyoloji Nedir?* çev: Nilgün Çelebi, Atilla Kitapevi, Ankara, 1994.
- Günay**, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2010.
- .....*Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1993.
- Maggee**, Bryan, *Yeni Düşün Adamları*, haz. Mete Tunçay, M.E.B.Yay., İstanbul, 1979.
- Sezen**, Yümni, *Sosyoloji'de ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul, 1990.
- Sinanoğlu**, A. Faruk, *Genç Nüfusta Toplumsal Bütünleşme ve Dini Hayat, Elbistan Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002.
- Taplamacıoğlu**, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, A.Ü.İ.F. Yay., Ankara, 1975.
- Tolan**, Barlas, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yay., Ankara, 1996.
- Türkçe Sözlük*, T.D.K. Milliyet Yay., İstanbul, 1992.
- Wach**, Joachim, *Din Sosyolojisi*, çev: Ünver Günay, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1990.